

## ABU ABDULLOH RUDAKIY: FORS-TOJIK ADABIYOTINING OTASI

Soliyeva Shoxista Sherzod qizi

CHDPU O‘zbek tili adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmonova

**Annotatsiya:** ushbu maqolada fors-tojik adabiyotining shakllanishida beqiyos o‘rin tutgan Abu Abdulloh Rudakiy hayoti va ijodi yoritiladi. Fors adabiyotining otasi sifatida tan olingan Rudakiy o‘z davrida nafaqat shoir, balki sozanda, tarjimon va faylasuf sifatida ham tanilgan. Uning adabiy merosi insonparvarlik, ilm-ma‘rifat, axloqiy poklik, tabiat go‘zalligi va dunyoviy muhabbatni ulug‘laydi. Maqolada Rudakiyning asarlari, adabiy janrlarda tutgan o‘rni hamda bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolayotgan g‘oyalari tahlil qilinadi.

**Kalit so‘zlar:** fors-tojik adabiyoti, Kalila va Dimna, tarix, Nasr ibn Ahmad, adabiy meros, g‘azal, ruboiy, qasida, ilm-ma‘rifat, axloq.

**Аннотация.** В данной статье освещаются жизнь и творчество Абу Абдуллоха Рудаки -выдающегося поэта, сыгравшего неоценимую роль в становлении персотаджикской литературы. Признанный "отцом персидской литературы", Рудаки был известен не только как поэт, но и как музыкант, переводчик и философ. Его литературное наследие прославляет гуманизм, науку и просвещение, нравственную чистоту, красоту природы и светскую любовь. В статье анализируются произведения Рудаки, его роль в развитии литературных жанров, а также идеи, которые остаются актуальными и в наши дни.

**Ключевые слов.** Аперсо-таджикская литература, «Калила и Димна», история, Наср ибн Ахмад, литературное наследие, газель, рубаи, касыда, наука и просвещение, нравственность.

Fors-tojik adabiyotining qadimiyligi va boyligi haqida umumiy ma'lumotlar bilan maqolaga krish qilamiz va Rudakiyning ijodini va uni adabiyotda tutgan o‘rni haqida so‘z yuritamiz. Avvalo Fors adabiyoti fors tilidagi og‘zaki va yozma asarlarni o‘z ichiga oladi va dunyodagi eng qadimgi adabiyotlardan biridir. Bu adabiyotning yoshi ikki yarim ming yillikka etadi. Uning kelib chiqishi Buyuk Eronda, jumladan Eron, Iroq, Afg‘oniston, Kavkaz, Turkiya va Markaziy Osiyo mintaqalarida Tojikiston va O‘zbekiston kabi va fors tili ona yoki rasmiy til bo‘lgan Janubiy Osiyoda joylashgan. Fors adabiyoti insoniyatning

buyuk adabiyotlaridan biri sifatida ta’riflangan Gyote uni jahon adabiyotining to’rtta asosiy ustunidan biri sifatida tilga oladi.<sup>11</sup>

«Fors-tojik adabiyotining otasi» deb nom olgan Rudakiyning she’rlari bir million baytdan iborat. Rudakiy Abu Abdullah Ja’far (forscha: ابو عبدالله جعفر بن محمد بن حكيم بن عبد الرحمن; bin Adam Rodaki; hozirgi Tojikiston Respublikasi Panjakent tumani Panjrudak qishlog’i (858-yil - 941-yil) fors shoiri. Fors she’riyati asoschilaridan biri. oshligidan she’riyat va musiqaga ixlos qo’ygan, adabiyotni, arab tilini o’rgangan. Zamonasining mashhur cholguchisi Abul Abbas Baxtiyordan musiqa bo’yicha ta’lim olgan. barbat, chang, ud, rud kabi cholg’u asboblarni chalishni o’rgangan. Dastlabki ma’lumotni o’z qishlog’ida olgan Rudakiy o’qish uchun Samarqandga bordi. U yerda chuqur bilim olib, tez orada adabiyoti va san’at sohasida ham dong chiqarishga muvaffaq bo’ldi. Rudakiy asarlariga e’tibor berilsa, uning astronomiya va qadimiy yunon falsafasini ham yaxshi tushunganligini ko’rish mumkin. Somoniylar davlatining ko’zga ko’ringan davlat arbobi, Nasr II ibn Ahmadning yaqin do’sti Abufazl Bal’a-miy Rudakiy haqida „U faqat mashhur shoir bo’libgina qolmay, balki o’z davrining yetuk olimi ham edi“, deb baho bergan. Rudakiyning she’riyat va musiqadagi mahoratini eshitgan Buxoro hokimi Nasr ibn Ahmad Somoniy uni saroyga taklif etgan. Rudakiy Buxoroda vazir Abul Fazl Bal’amiy homiyligida ijod qilib, san’atda katta obro’ qozongan. Rudakiy 40 yil saroyda shoirlarga boshchilik qilgan. Uning tug’ma ko’r bo’lgani haqida naqlar bor. Aslida saroydagi igvo va fitnalar tufayli dushmanlari Rudakiyning ko’zlariga mil tortib ko’r qilgan, mol-mulkini talab, o’zini Buxorodan badarg’a qilishga erishganlar. Qarigan chog’ida Rudakiy o’z qishlog’iga qaytib, faqirlikda umr kechirgan. Rudakiy fors-tojik adabiyotida birinchi bo’lib devon qoldirgan shoirdir. Manbalarda Rudakiy she’riyati 100 000 baytdan iboratligi qayd etilgan. Lekin bizga qadar uning 1000 bayt asari (2 qasida, 50 ruboiy, she’r va dostonlari) yetib kelgan. Uning devoni qasida, g’azal, qit’a, ruboiy va boshqa janrlardan iborat bo’lgan. Rudakiyning bizgacha yetib kelgan adabiy merosi orasida “May onasi” (933-yil).“Qarilikdan shikoyat” avtobiografik qasidasi va 40 ta ruboiysi to’liq saqlangan. Qolgan ijodiymerosi - madhiya, ishqiy, falsafiy didaktik mazmundagi asarlar parchalaridan iborat. Rudakiy hind xalqining mashhur dostoni “Kalila va Dimna”ning arab tilidagi nasriy nusxasidan fors- tojik tiliga masnaviyda tarjima qilgan (932-yili).Shoirning bizga yetib kelgan she’rlaridan ma’lum bo’ladiki, u hayotdan zavq olishni, tabiat go’zalliklaridan bahramand bo’lishni kuylaydi, yaratilgan jamiki narsalar, jumladan, tabiatning go’zalligi ham, insoniyat uchun ekanini alohida ta’kidlaydi. Shoir qo’llagan tashbehtar, tasvir usuli takrorlanmasdir. Bu vositalar faqat tabiat manzarasi ifodasi bo’lib qolmay, balki inson qalbi, ruhiy kechinmalarining ifodasi hamdir:

<sup>11</sup> <https://uz.wikipedia.org/wiki/Gyote>

*Bahor oyi yetib kelib qish oyini etdi yag‘mo,  
Fazo yuzini qopladi chang, qonga to‘ldi dashtu sahro.  
Ilk bahorning ko‘z yoshidan shoxlar oldi yuziga rang,  
Hamal oyin xush hididan bo‘ldi tuproq anbaroso.*

Quyidagi ruboiy ham, yuqoridagi singari, dunyoviy ishqning madhiyasi bo‘lib jaranglaydi. Shoir psixologik parallelizmdan va o‘xshatish san’atidan foydalanib, chin oshiqning va ma’shuqaning obrazini yaratadi:

*Laylo yuzi kabi lola sahro bo‘ylab kulib turar,  
Majnun ko‘zi kabi bulut qon yoshini qilur daryo.  
Oqar suvdan kelmoqdalar har soatda gulob hidi,  
Mening yorim ariq ichra gul yuzini yuvmish go‘yo<sup>12</sup>*

Rudakiy asarlarida ilm egallashga da’vat, insonni sharaflash, bu dunyoda *bani odamga* yaxshilik qilib yashashga undov, Olloh tomonidan berilgan qisqa umrni ilm o‘rganib, uni ijtimoiy-foydali mehnatga sarflashga da’vat yetakchi motivlardan hisoblanadi.

*Shu oddiy ko‘z bilan boqmagil, balki,  
Bilim ko‘zi bilan boqqil jahonga.  
Jahon dengiz erur yaxshi ishingdan,  
Kema yasab o‘tgil nargi tomonga.*

Abu Abdulloh Rudakiyning axloqiy qarashlarida va undagi adolat talqinida adovat va hasad kabi illatni oldini olishda kechirimli bo‘lishlik fazilatini ilgari suradi. Shoir insonni illatlardan, kamchiliklar va nuqsonlardan xoli ko‘rishni orzu qilibgina qolmay, bu illatlarning insoniyat uchun umuman xos emasligini isbotlashga intiladi. Alloma insonlarni yaxshilarga yondashishga, ular etagini tutishga chorladi. Tabiatida yomonlik, pastkashlik illati bo‘lganlarga qo‘shilgan yuksak fazilatli insonlar ham o‘z ijobiy xislatlarini yo‘qotishi mumkin.

U o‘z xalqining qadim an’analarini izchillik bilan davom ettiradi. Rudakiy o‘zidan ilgari o‘tgan adabiyotdan oziqlanib, ilhomlanib buyuklik darajasiga ko‘tarilgani shubhasizdir. Rudakiy keksalik chog‘da ko‘ziga mil tortilib, mamlakatdan quvg‘n qilinadi. Rudakiy *Kalila va Dimna* nomli doston ham yaratgan. Bu dostonning bizga ayrim sahifalari yetib kelgan. Rudakiy she’riyat bobida Homerni eslatga, musiqa bobida yunonlar ulug‘agan Orfeyni esga soladi, G‘azal, ruboiy, qasida, qit’a janrlarida ijod qilgan shoir umrining anchagina qismini Buxoroda-Som oniylar daviatining hukumdori Nasr II ibn Ahmad saroyida sozanda va shoir sifatida o‘tkazadi. Ehtim shuning uchundir hayotlik chog‘idayoq shoir nomi uzoq-uzoqlarga yetib boradi. U ning g‘azal va qasidalarida xalq ijodiga xos

<sup>12</sup> Abdullayev H.D. O‘zbek adabiyoti tarixi.

mayinlik, ifodaviylik hukumron. She’rlari insonga ko‘tarinkilik ruhini bag‘shlaydi. Rudakiy do‘stlikni, insoniylikni, ilm -ma’rifatni ulug‘aydi.

«*Odamdan yuqori turarkan olam ,Bilim oshirmoqqa muhtojdir odam* », degan shoir nomi ijodi kabi barhayot bo‘lib qoldi.<sup>13</sup> Abu Abdulloh Rudakiy -fors-tojik adabiyotining poydevorini qo‘ygan, Sharq adabiyoti tarixida chuqur iz qoldirgan zabardast shoirdir. Uning asarlari nafaqat badiiy mahorati bilan, balki insonparvarlik, axloq, ilm-ma’rifat va tabiat go‘zalligini tarannum etishi bilan ham ahamiyatlidir. Rudakiy xalqona ruh, hayotga muhabbat, bilimga chanqoqlikni kuylab, kelajak avlodlarga bebaho meros qoldirgan. Uning ijodi bugun ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, aksincha, badiiy so‘z kuchini, g‘oyaviy teranligini ko‘rsatishda davom etmoqda. Rudakiy nafaqat she’riyatda, balki musiqada, tarjimachilikda va axloqiy tarbiyada ham o‘z davrining ulug‘ namunasidir. Shu bois, uning nomi va merosi abadiydir va fors-tojik adabiyotining faxrli sahifalarida porlab turaveradi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev H.D. O‘zbek adabiyoti tarixi.
2. Fayzulla Boynazarov Jahon Adabiyoti 24-bet
3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Gyote>
4. [https://uz.wikipedia.org/wiki/Fors\\_adabiyoti](https://uz.wikipedia.org/wiki/Fors_adabiyoti)
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Rudakiy#Hayoti>
6. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/maqolalar/odamush-shuaro-abu-abdulloh-rudakiy>

<sup>13</sup> Fayzulla Boynazarov Jahon Adabiyoti 24-bet